

AN'ANAVIY SURXON BOZORLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qarshiyev Islom Maxmarahim o'g'li,

*Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası dotsenti v.b.,**Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).*

UDK: 39:314.114(091)(575.151)

<https://orcid.org/0009-0004-0796-1493>

Annotatsiya: Shaharlarning yirik savdo markazlariga aylanishida savdo-sotiq bo'ladigan yerlar-bozorlarning ahamiyati beqiyos edi. Odatda shaharlarning mavjudligini ko'rsatuvchi belgilardan biri bozorlarga doimo alohida ahamiyat berilgan. Bozorlarning katta-kichikligi, boyligi va boshqa jihatlari shaharlarning mamlakatda tutgan o'rnini va siyosiy vaziyat bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Agar mamlakatda iqtisodiy tanazzul kechayotgan bo'lsa bozorlarning ahvoli og'irlashgan, aksincha bo'lsa bozorlar gullab yashnaganligini kuzatish mumkin. Maqolada an'anaviy Surxon bozorlarining o'ziga xos jihatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: bozor, Mirshodi, "mol bozor", "don bozor", Pattakesar bozori, Qarluq bozori, ixtisoslashuv, savdogar, narx-navo.

Аннотация: В превращении городов в крупные торговые центры значение торговых мест и рынков было несравненным. Рынкам всегда придавалось особое значение как одному из признаков существования городов. Размер, богатство и другие аспекты рынков были тесно связаны с положением городов в стране и политической ситуацией. Если в стране экономический спад, то положение рынков ухудшилось, и наоборот, можно наблюдать, что рынки процветают. В статье говорится об уникальных аспектах традиционных рынков Сурхана.

Ключевые слова: рынок, Миршоди, «товарный рынок», «рынок зерна», рынок Паттакесар, рынок Карлук, специализация, купец, цена.

Abstract: In the transformation of cities into large trade centers, the importance of trading places and markets was incomparable. Markets have always been given special

importance as one of the signs of the existence of cities. The size, wealth and other aspects of the markets were closely related to the position of the cities in the country and the political situation. If there is an economic recession in the country, the situation of the markets has worsened, and on the contrary, it can be observed that the markets are flourishing. The article talks about the unique aspects of the traditional markets of Surkhan.

Key words: market, Mirshodi, "commodity market", "grain market", Pattakesar market, Qarluq market, specialization, merchant, price.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). An'anaviy Surxon vohasi bozori o'ziga xos etnomadaniy jihatlarga ega. U an'anaviy qadriyatlar, xalq urf-odatlarini saqlab kelayotgan an'anaviy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuningdek u madaniyatlar va axborot almashish joyi bo'lgan. Bozor makoni insonlarning ma'naviy boyishi, birlashishiga yordam bergan, bu yerda aholi turli qatlamlarining vakillari savdo-sotiq bitimlarini tuzishda qatnashgan. Hafta davomida to'plangan charchoq va zo'riqishdan forig' bo'lishda ham bozor muhim ahamiyat kasb etgan. Turli musobaqalar va teatrlashtirilgan tomoshalar, yaqin kishilar bilan muloqot qilishdan iborat bo'lgan madaniy dam olish keyingi bozorgacha ijobiy his-tuyg'ularga ega bo'lish imkonini bergan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Bozor — savdo-sotiq qilinadigan muayyan joy, maydon. Har bir mamlakat bozorlarining me'morchiligi va qurilishi iqlim sharoiti, iqtisodi, geografik o'rnini va savdo sohasidagi an'analar bilan bog'liq bo'lgan. Iqtisodiy jihatdan

shaharlarning ravnaq topishida savdo-sotiq va unga xizmat qiladigan bozorlar hamda karvon yo'llari muhim ahamiyatga ega. Katta savdo maydonchasi bo'lgan shaharning rivojlanishida uning geografik joylashuvi muhim ahamiyat kasb etgan. Katta bozorlari bo'lgan shaharlarning aksariyati yirik karvon yo'llarida joylashgan edi. Katta bozorga ega shaharning shakllanishida ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan ko'plab odamlarning mavjudligi kabi ijtimoiy-iqtisodiy omillar ma'lum rol o'ynagan. Yirik bozorga ega shaharning shakllanishida ishlab chiqarish, xo'jalik bilan band aholi sonining ko'pligi kabi ijtimoiy-iqtisodiy omil muayyan o'rin egallagan.

Surxon vohasida bozorlar vujudga kelishiga sabab bo'lgan omillarni shartli ravishda quyidagi guruhlariga ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Tog' va tog' oldi hududlari aholisining tekisliklarda yashaydigan aholi bilan savdo aloqalari olib borishi va bir-biriga kerakli mahsulotlar uchun ehtiyojni qondirish maqsadida tashkil qilingan bozorlar. Bularga Xatak, Poshxurd, Zarabog', Ko'hitang, Boysun, Darband va Xo'jayipok bozorlarini misol keltirishimiz mumkin. Surxon vohasi aholisining katta qismi tog' va tog' oldi hududlarida istiqomat qilib, ular asosan bog'dorchilik, meva-sabzavotchilik va chorvachilik hamda uy hunarmandchiligi bilan mashg'ul bo'lganlar. Shu sababli tog'da istiqomat qilayotgan aholi o'zida yetishtirilgan mahsulotlarni sotish va ayribosh qilish uchun tekisliklarda istiqomat qilayotgan aholi bilan savdo-sotiq qilishgan. Denov bekligining Denov, Yurchi, Dashnobod va Sariosiyoda katta bozorlari bo'lib, bu bozorlarga nafaqat beklikning turli amloliklaridan, balki qo'shni bekliklardan ham savdogarlar, dehqonlar va chorvadorlar kelib savdo-sotiq ishlarini amalga oshirganlar. Beklikdagi eng katta bozorlardan biri Denov bozori bo'lib, unda 100 ga yaqin kichik do'konchalar bo'lib, do'konlarda turli xil mayda-chuyda narsalar sotilgan va haftaning dushanba, payshanba kunlari faoliyat yuritgan. Bundan tashqari, mahsulotlar saqlaydigan uchta katta ombor ham aynan

bozor ichida joylashgan[1;85]. Yurchi va Denov bozorlari Buxoro, Qarshi bozorlaridan don mahsulotlari sotishda va katta miqdorda zaxiraga egaligiga ko'ra keyingi o'rinda turgan[2;19]. Beklikning Hovuz, Sina, Vaxshivor kabi tog' qishloqlari aholisi o'zlari yetishtirgan uzumlarni mahalliy yaqin bozorlarga chiqargani holda, mayizni Qorliq, Denov, Yurchi bozorlariga ham olib borishgan va o'z navbatida u yerlardan o'zlariga kerakli mahsulotlarni xususan Boysundan qishloq xo'jaligi va uy-ro'zg'or uchun zarur mehnat qurollarini xarid qilishgan[3;120]. Bundan tashqari, tog' xalqi aholisi paxta tolasini sotib olishga alohida e'tibor berganlar. Undan uzoq qish kunlari tog'lik ayollar paxta yigirib uni kalavalaganlar, ma'lum qismini mahalliy bo'zchilar to'qigan bo'lsalar katta qismi bozorlarga chiqarilgan. Kalavaning yarim funti 50 tiyin turgan[13]. Tog' xalqi aholisi masalan, Sangardak va Changloq aholisi bog'larida yetishtirilgan yong'oq, olma, nok kabi ho'l mevalarni Sharqiy Buxorodagi eng katta paxta tolasini va kalava iplari sotiladigan Sherobod bozoriga olib kelib sotganlar. Bu bozordan paxtaning "ko'k yong'oq" navini xarid qilganlar.

2. Tabiiy-iqlim sharoiti (qulay landshaft, daryo yoki kanal yaqinida joylashganligi) tufayli tashkil etilgan bozorlar. Bunga Termiz va Ko'hitang bozorlarini misol keltirishimiz mumkin. Termiz bozori Amudaryo qirg'og'ida joylashgani va bu hududda qulay kechuvlarning bo'lishi tufayli ham bu yerda savdo-sotiq yuksaldi. Ko'hitang bozori paydo bo'lishi va savdo ishlari yuksalishida tuz tog'ining ham ahamiyati yuqori.

3. Shahar yaqinidan o'tadigan karvon yo'li ham bozorlar vujudga kelishida muhim ahamiyat kasb etgan. Bu borada shaharlar va mamlakatlarni biri-biri bilan bog'lab turuvchi savdo yo'llarining muhimligini e'tirof etgan holda, savdo karvon yo'llarining o'z ahamiyatiga ko'ra ikkiga bo'linganligini ko'ramiz. Birinchisi, xalqaro miqyosdagi tashqi savdo karvon yo'llari, ikkinchisi, mamlakat shahar va qishloqlarini bog'lab turadigan ichki savdo karvon yo'llari[4;150-151]. Vohaning G'arbiy Buxoro bekliklari bilan bo'ladigan

savdo aloqalarida Boysun, Darband, Sherobod va Termiz shaharlari muhim ahamiyat kasb etgan. Surxon vohasining qo'shni bekliklar va G'arbiy Buxoro bekliklarining Afg'oniston, Hindiston bilan olib boradigan savdo aloqalarida eng qulay yo'l Hisor tog' tizmalari orqali amalga oshirilgan. Xususan janubi-g'arbiy qismidan o'tuvchi yo'llar, asosan Boysun va Darband shaharlari orqali o'tgan. Qadimdan shakllanib kelgan bu yo'l o'rganilayotgan davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

4. Ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar (xo'jalik munosabatlarning rivojlanganligi). Boysun vohaning hunarmandchilik, dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan bekliklaridan biri hisoblangan. Boysun hunarmandlari to'qigan ipak va yarim ipak olacha matolari bilan mashhur bo'lib (alachadan qavilgan erkaklar choponi, bozorda 5 so'mgacha baholangan)[14], ular bu matolarni mahalliy bozorlardan tashqari tashqi hududlarda ham sotishgan, bundan tashqari maxsus kashta, do'ppi, hunarmandchilik buyumlari sotiladigan rastalari bo'lgan[5;58]. Temirchi ustalari tomonidan qishloq xo'jalik, chorvachilik va uy-ro'zg'or uchun tayyorlangan hunarmandchilik mahsulotlari qo'shni beklik bozorlarida ham o'z xaridorini topa olgan.

5. Bozorlarning ma'lum bir maxsus vazifalarni o'tashi. Sharq davlatlari bilan Rossiya o'rtasida savdo aloqalariga e'tiborning oshib borishi, bunda Sherobod, Termiz, Pattakesar bozorlarining ombor vazifasini o'tashlari, savdo-sotiqning jadal o'sishiga olib keldi. Bu esa bozorlarning dunyoning turli mamlakatlardan, xususan Rossiya fabrikalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to'lib borishiga imkon berdi. Bundan tashqari mintaqadagi boshqa shaharlar qatori, savdo yo'li ustida joylashgan Termizning Sharq davlatlari xususan, Hindiston bilan bo'ladigan savdo aloqalarida ahamiyati oshib bordi. Hindistondan shol ro'mollarning turli xillari, nil buyog'i (indigo), ziravorlar: murch, dolchin, zircho'pa, oziq-ovqat mahsulotlari-shakar, novvot, aqiq, serdolik; Peshavordan lungi, guruch, charmdan tayyorlangan tarozilar,

Xitoydan tukachoy, oqquyruq (ko'k choy), chinni buyumlar va boshqa mahsulotlar keltirilganligi manbalarda qayd qilib o'tilgan[7;6061].

Mahalliy bozorlarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri, ularning ixtisoslashganligidadir. Ularning "mol bozor", "don bozor", "o'tin bozor", "paxta bozor" va boshqalar ixtisoslashganligini nomlanishidan ham bilishimiz mumkin. Masalan, vohaning eng katta mol bozori Denov bekligining Mirshodi qishlog'ida, don bozori Yurchi va Denovda, paxta bozori Sherobodda bo'lgan. Sherobod bekligining tog'li Ko'hitang qishlog'idagi bozor haftaning chorshanba va shanba kunlari faoliyat yuritib, bu bozorga Amudaryodan G'uzorgacha bo'lgan yerlardan aholi chorva, qishloq xo'jalik mahsulotlari sotish va evaziga hunarmandchilik mahsulotlari xarid qilish uchun kelgan[8;91]. E'tiborli tomoni shundaki, aynan bugungi kunda ham bu bozor faoliyat yuritib, asosan chorva va qishloq xo'jaligi mahsulotlari sotishga ixtisoslashganligi bilan ajralib turadi. Arxiv hujjatlariga ko'ra Sherobod bekligidagi Sho'rob mavzeyida ruslar uchun maxsus bozor ochilgan edi[15].

Denov bekligining Denov, Yurchi, Dashnabod va Sariosiyoda katta bozorlari bo'lib, bu bozorlarga nafaqat beklikning turli amloliklaridan, balki qo'shni bekliklardan ham savdogarlar, dehqonlar va chorvadorlar kelib savdo-sotiq ishlarini amalga oshirganlar. Beklikdagi eng katta bozorlardan biri Denov bozori bo'lib, unda 100 ga yaqin kichik do'konchalar bo'lib, do'konlarda turli xil mayda-chuyda narsalar sotilgan va haftaning dushanba, payshanba kunlari faoliyat yuritgan. Bundan tashqari, mahsulotlar saqlaydigan uchta katta ombor ham aynan bozor ichida joylashgan[1;85]. Yurchi va Denov bozorlari Buxoro, Qarshi bozorlaridan don mahsulotlari sotishda va katta miqdorda zaxiraga egaligiga ko'ra keyingi o'rinda turgan[2;19]. Beklikning Hovuz, Sina, Vaxshivor kabi tog' qishloqlari aholisi o'zlari yetishtirgan uzumlarni mahalliy yaqin bozorlarga chiqargani holda, mayizni Qorliq, Denov, Yurchi bozorlariga ham olib borishgan va o'z navbatida u yerlardan

o'zlariga kerakli mahsulotlarni xususan Boysundan qishloq xo'jaligi va uy-ro'zg'or uchun zarur mehnat qurollarini xarid qilishgan[3;120]. Bundan tashqari, tog' xalqi aholisi paxta tolasini sotib olishga alohida e'tibor berganlar. Undan uzoq qish kunlari tog'lik ayollar paxta yigirib uni kalavalaganlar, ma'lum qismini mahalliy bo'zchilar to'qigan bo'lsalar katta qismi bozorlarga chiqarilgan. Kalavaning yarim funti 50 tiyin turgan[13]. Tog' xalqi aholisi masalan, Sangardak va Changloq aholisi bog'larida yetishtirilgan yong'oq, olma, nok kabi ho'l mevalarni Sharqiy Buxorodagi eng katta paxta tolasini va kalava iplari sotiladigan Sherobod bozoriga olib kelib sotganlar. Bu bozordan paxtaning "ko'k yong'oq" navini xarid qilganlar. Shuningdek, Rossiya bozorlarida paxta kalavasiga talabning kattaligi sababli, aholining katta qismi paxta kalavasini tayyorlashga asosiy e'tibor qaratgan. 1868-1869 yillarda Buxoro amirligidan 5500 pud (43.000 so'mlik) kalava chiqarilib, Nijegorod yarmarkasida sotilgan[16]. Denov bekligi savdogarlari Sherobod bekligiga quyidagi yo'nalishlar orqali borishgan: Kaptarxona–Po'stundara–Mirshodi, Tangimush–Bandixon, Karmak–Gilambob–Qiziriq dala orqali Sherobodga chiqilgan. Sangardakliklar o'rik va olmani Yurchi va Pattakesar bozorlarida ham sotishgan. Yurchi bozorlaridan sopol idishlar, Pattakesardan esa fabrika matolarini xarid qilishgan. Denovdan yo'lga chiqqan savdogar Pattakesargacha quyidagi qishloqlar orqali o'tgan. Denovdan Olatemirgacha 23 km. bo'lib, u boshidan oxirigacha qumli-tuproqli, 4-6 km.larida oddiy uslubda qurilgan ko'prik orqali o'tilgan. 14-17-22 km.larida soyliklar bo'lib, ular qor eruvi paytida to'lib oqqan, boshqa paytlarda aravalar bemalol o'tishi mumkin bo'lgan. Olatemirdan Qumqo'rg'ongacha 35,5 km, Qumqo'rg'ondan Arpapoyagacha 17 km, Arpapoyadan Jarqo'rg'ongacha 22 km. bo'lib, bu yo'llar Surxon daryosi yoqalab o'tgan, qumli-tuproqli Arpapoya–Jarqo'rg'on yo'li 4 km.da ikkiga bo'linib, biri Surxon daryosi yaqinidagi tepalik bo'ylab, ikkinchisi tekislik bo'ylab o'tib, Oqqo'rg'on qishlog'iga kelib

birlashgan. Jarqo'rg'ondan–Solihobodgacha 27,5 km., Solihoboddan–Pattakesargacha 9 km. bo'lib, yuk tashish va aravalar yurishi uchun qulay bo'lgan[9;394-398].

Boysun bekligidagi eng yirik bozorlar Boysun, Darband va Xo'jayipok bozorlari bo'lgan. Boysun vohaning hunarmandchilik, dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan beklklaridan biri hisoblangan. Boysun hunarmandlari to'qigan ipak va yarim ipak olacha matolari bilan mashhur bo'lib (alachadan qavilgan erkaklar choponi, bozorda 5 so'mgacha baholangan)[14], ular bu matolarni mahalliy bozorlardan tashqari tashqi hududlarda ham sotishgan, bundan tashqari maxsus kashta, do'ppi, hunarmandchilik buyumlari sotiladigan rastalari bo'lgan[5;58]. Temirchi ustalari tomonidan qishloq xo'jalik, chorvachilik va uy-ro'zg'or uchun tayyorlangan hunarmandchilik mahsulotlari qo'shni beklk bozorlarida ham o'z xaridorini topa olgan. Boysun hunarmandchiligining muhim tarmoqlaridan biri qandolatchilikdir. Qandolatchilar tomonidan tayyorlangan holvani Kichik O'rtadaryo va hatto Ko'hitangdaryo bo'ylaridagi qishloq va ovullarga olib borib sotishgan. Ko'hitangda holvani paxtaga almashishgan[3;120]. Boysun tog' qishloq aholisi yetishtirgan uzum, o'rik, olma, nok mahsulotlarini yoz oylarida chorva mollarini haydab kelgan ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi aholiga sotganlar. Ular bog'dorchilik mahsulotlarini qayerda paxta arzon bo'lsa o'sha yerga borib sotishga harakat qilganlar. Sherobod, Ko'hitang, Denov bozorlari ular uchun ma'qul hisoblangan. Boysun bekligi bilan Sherobod bekligi o'rtasida harakatlanadigan karvon yo'li nafaqat ichki savdoda balki tashqi savdoda ham muhim o'rin tutgan. Bekorga bu yo'lni katta karvon yo'li deb atashmagan[1;80]. Sherobod– Boysun karvon yo'li tog' bag'irlab o'tgan bo'lsa–da, keskin ko'tarilishlar yoki pastga tushishlar yo'q. Sheroboddan Laylogon qishlog'igacha 17 km. bo'lib, bu yo'l Sherobod daryosining o'ng qirg'og'i bo'ylab ketgan. Dastlab Nondahana darasi boshlanib, undan so'ng Poshxo'rt, Xo'jaulkan, G'urjak, Kallamozor

qishloqlaridan o'tib Laylogon qishlog'iga chiqiladi. Laylogondan–Gazagacha 22 km. bo'lib, Laylogon qishlog'idan so'ng Egarchi, Shodiboy qishloqlari keladi, undan keyin Chilonzor, Quruso, Tomchi, Kamarsuv, Ko'rquduq suv, Toshliqsuv soylarini kesib o'tib Gazak qishlog'iga o'tiladi. Gazak qishlog'idan to Boysun shahrigacha 32 km. ni tashkil qilgan. Uzunazda, Tandasoy, Munchoq soyni kesib o'tib Munchoq qishlog'iga, undan so'ng Sutupa-soyni kesib o'tib Xo'jabulg'on qishlog'iga o'tiladi. Undan so'ng Sherobod daryosidan kechib o'tib. To'danasoy yoqalab 21 km. da Rabot qishlog'idan Darband qishlog'iga, 22 km. da Buloq qishlog'i tomonga boruvchi yo'lni kesib o'tadi. 29 km. da uncha katta bo'lmagan dovonga ko'tarilib Boysun shahriga kirib boriladi[10;405-406]. Boysun bekligi aholisi va savdogarlari Denovga quyidagi yo'llar orqali borishgan: birinchi yo'l tog' yoqalab. mahalliy sharoit bilan taqqoslaganda to'g'ri va qulay yo'l bo'lib, Qizil gazli, Kampir, Ankadut, Dashtig'oz va Choshtepa orqali o'tgan. Oxirgi qishloqda yo'l past-balandliklardan iborat bo'lib, Bo'ritaxta tizmasiga olib va Choshtepa qishlog'ida Boysunga olib boruvchi yo'lga Darband yo'li qo'shilgan; ikkinchi yo'l Boysuntog' massiviga kiruvchi Qayroqbel tog' oldi bo'ylab, Boysundan Denovga o'tgan. Umuman olganda Boysun bekligining Sherobod va Denov beklilari bilan olib boriladigan savdo aloqalari o'nlab qishloq yo'llari orqali o'tgan. O'z-o'zidan bu qishloqlar aholisi ham bekliliklar o'rtasidagi savdo aloqalarida faol ishtirok etgan. Boysun bekligining Darband amlokдорligi kosib va savdogarlari Buxoro amiriga ariza bilan murojaat qilib, xarob holga kelgan bozorni qayta qurish va ta'mirlashga ruxsat so'raydilar. Darband bozori obodlashib, 40 ta do'kon qurilib, har haftaning chorshanba va shanba kunlari bozor deb e'lon qilingan va tushgan daromad Buxoro amiri xazinasiga berilgan[17]. Boysun bozori haftaning dushanba va payshanba kunlari bo'lgan. Rus tadqiqotchilari to'plagan ma'lumotlarga qaraganda g'alla mahsulotlari pishib yetilganidan so'ng uni quyidagi narxlarida

xarid qilish mumkin bo'lgan: tiramoyi (kuzgi) 250 botmon bug'doyning har botmonini 3 rubl 20 kopeekdan 4 rublgacha; lalmi 250 botmon bug'doyning har botmonini 3 rubl 76 kopeekdan 4 rubl 70 kopeekgacha; tariqni 2 rubl 80 kopeekdan 3 rubl 29 kopeekgacha; 5000 bog'gacha bedani har 100 bog'ini 3 rubl 50 kopeekdan 4 rubl 11 kopeekgacha; 800 pudgacha somonni har pudini 20 kopeekdan – 23 kopeekgacha; 50 eshak o'tin yoki 200 pud o'tindan, bir eshakka ortilgan o'tin (4 pud) 30 kopeekdan 35 kopeekgacha bo'lgan narxlarida sotilgan. Sharqiy Buxoro beklilari Qorategin va Darvozda sigir 10-15 rubl, ho'kiz 10-30 rubl, ot 20-40 rubl[11;457] bo'lgan bir paytda, Boysun bekliligida 5 yoshli sigir 16 (18 rubl 80 kopeek) rubldan 20 (23 rubl 50 kopeekgacha) rublgacha; qo'ylar semizligiga qarab 4 (4 rubl 70 kopeekdan) rubldan 8 (9 rubl 40 kopeekgacha) rublgacha; ot 26 (30 rubl 55 kopeekdan) rubldan 40 (47 rublgacha) rublgacha narxlarida sotib olish mumkin bo'lgan. Xaridorlarning talabi va ehtiyojiga qarab oy davomida 50 sigir, 500 qo'y, 20 ot sotish imkoni bo'lgan. Bundan tashqari savdogarlar va boshqa hojatbarorlarga 50 ta tuya kunlik kira haqi 80 kopeekdan – 94 kopeekgacha, 100 ta eshak kira haqi 40 kopeekdan – 47 kopeekgacha narxlarida yollash mumkin bo'lgan[12;28]. Boysun bekligining har bir amlokдорligida mahalliy ahamiyatga ega bozorlar tashkil etilgan. Masalan, Yangiariq mavzesi Boysun bekligidan ancha uzoq, Termiz va Jarqo'rg'on hududlariga yaqin yerda joylashgan bo'lib, bu yerda 500 xonadon istiqomat qilgan, bu joyda bozor tashkil etish choralari ko'rilgan[18].

Vohadagi yirik va gavjum bozorlar Sherobod bekligi bozorlari hisoblangan. Sherobod bozoriga Buxoro va Balxdan qo'y va paxta sotib olishga kelishgan. Paxta va qo'ylar G'uzor yo'li orqali Qarshiga undan Buxoroga jo'natilgan[6;25]. Ayniqsa beklilikning katta qismida rus armiyasi va fuqarolarining istiqomat qilishi hamda Sharq davlatlari bilan Rossiya o'rtasida savdo aloqalariga e'tiborning oshib borishi, bunda Sherobod, Termiz, Pattakesar bozorlarining ombor vazifasini o'tashlari, savdo-sotiqning jadal o'sishiga olib keldi. Bu esa bozorlarning

dunyoning turli mamlakatlardan, xususan Rossiya fabrikalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to'lib borishiga imkon berdi. Bundan tashqari mintaqadagi boshqa shaharlar qatori, savdo yo'li ustida joylashgan Termizning Sharq davlatlari xususan, Hindiston bilan bo'ladigan savdo aloqalarida ahamiyati oshib bordi. Hindistondan shol ro'mollarning turli xillari, nil buyog'i (indigo), ziravorlar: murch, dolchin, zircho'pa; oziq-ovqat mahsulotlari-shakar, novvot; aqiq, serdolik; Peshavordan lungi, guruch, charmdan tayyorlangan tarozilar, Xitoydan tukachoy, oqquyruq (ko'k choy), chinni buyumlar va boshqa mahsulotlar keltirilganligi manbalarda qayd qilib o'tilgan[7;60-61]. Beklikda uning amlokdorliklari markazlarida Xatak, Poshxo'rd, Zarabog', Ko'hitang, Jarqo'rg'on, Kakaydi va Xo'jamulkida bozorlar bo'lgan. Pattakesar bozori ancha gavjum bozor bo'lib, bu yerda Rossiya fabrikalarida ishlab chiqarilgan matolarni ancha qulay narxda sotib olish imkoni bo'lgan. Beklik markazi sanalmish Sherobod shahri don mahsulotlari va paxta sotishda eng katta bozor sanalgan. Bu bozorga vohada yetishtirilgan paxtadan

tashqari, Kelif bekligidan sotish uchun paxta aynan shu bozorga olib kelingan. O'z navbatida Ko'hitangdan tuz olib ketilgan[6;37].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Bozorlar nafaqat shaharlardagi, balki uning atrofidagi iqtisodiy hayotning rivojlanishiga ham ijodiy turtki bo'lgan. Shahar atrofi va qishloqlarda yetishtirilgan mahsulotlar paxta, zig'ir, galla, sholi, tamaki, chorvachilik mahsulotlari va boshqa ko'pgina boshqa mahsulot turlariga shaharlarda talab katta bo'lgan. Bu mahsulotlar shahar mahsulotlarning ayrimlari shahar hunarmandlari uchun xom-ashyo hisoblangan. Bu esa ko'plab hunar turlarining, xususan, qishloq ehtiyojlarini qondirishga ixtisoslashgan sohalarning rivojlanishiga samarali tasir ko'rsatgan. Shu tariqa, shahar iqtisodiyotining yetakchi sohasi-hunarmandchilik bilan qishloqlar o'rtasida vujudga kelgan o'zaro aloqadorlik bir tomondan, qishloqlardagi iqtisodiy taraqqiyotni, ikkinchi tomondan esa shahar xo'jaligini shu jumladan shahar bozorlarining rivojlanishida asosiy omil bo'lgan.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Петров. Рекогносцировка Бухарских владений. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. Вып. XX1. – СПб., 1888. – С. 80, 85.
2. Полк. Галкин. Краткий военно-статистический очерк в Бухарском ханстве и в южной части Самаркандской области. – С. 19.
3. Кармышева Б. Х. О торговле в Восточных бекствах Бухарского ханства в начале XX в. в связи с хозяйственной специализацией. – С. 120.
4. Холиков З. Э. Термиз ва Чағониён сўнгги ўрта асрларда. Тарих фан. ном. дисс. – Самарканд: ЎзФА АИ, 2001. – Б. 150-151.
5. Ўзбекистон худудида анъанавий этнослараро жараёнлар (XIXаср охири – XXаср бошлари). – Тошкент: Yangi nashr, 2011. – Б. 58.
6. Мазов С. Восточная Бухара, Бадахшан и северный Афганистан. – С. 25, 37.
7. Агзамова Г.А. Сўнгги ўрта асрлар Ўрта Осиё шаҳарларида хунармандчилик. – Б. 60-61.
8. Маев Н. Рекогносцировка горных путей по Бухарскому ханству// Известия ИРГО. – СПб., 1879. Т. XV. – С. 91.
9. Поруч. Караульщикова. Маршрут от г. Денау до Патта-Гиссара. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. Вып. 57. – С. 394-398.

10. Кап. Васильев. Маршрутное описание дороги от г. Ширъабада до г. Байсуна 1893 г. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. Вып. 57. – СПб., 1894. – С. 405-406.
11. Арандоренко Г. А. Досуги в Туркестане. – С. 457.
12. Кап. Гинтылло. Сведения по интендантской части, собранные в Бухаре // Сборник геогр. топог. и статист. мат. по Азии. Вып. XXI. – СПб., 1886. – С. 28.
13. O'zR MA, 596-jamg'arma, 1-yozuv, 3-ish, 11-varaq.
14. O'zR MA, 596-jamg'arma, 1-yozuv, 3-ish, 40-varaq.
15. O'zR MA, I-126-jamg'arma, 1-ro'yxat, 1012-ish, 2, 7-varaq.
16. O'zR MA, R-53-jamg'arma, 1-yozuv, 20-ish, 31-32 varaq.
17. O'zR MA, 126-jamg'arma, 1-ro'yxat, 1011-ish, 17-varaq.
18. O'zR MA, 126-jamg'arma, 1-ro'yxat, 1011-ish, 9-varaq.